

R A S P R A V E I Č L A N C I

NADA KISIĆ-KOLANOVIĆ

Razvoj narodne vlasti u Hrvatskoj 1942. godine

Obilježja razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj 1942. godine ne uspijevaju se izraziti ukoliko se zapostavi prikaz općeg stupnja razvoja NOP-a u zemlji i međunarodnih vojno-političkih zbivanja. Stoga valjanom osnovom naših istraživanja smatramo prikaz djelatnosti rukovodećih organa NOP-a (CK KPJ i VŠ) i njihovih direktivnih akata koji tematiziraju i pitanja konstituiranja narodne vlasti, i ona šireg političkog značenja. Naslovljena tema bit će, dakle, okosnica ovoga rada s time da u okvirima istraživačkog zahtjeva bude sadržano razmatranje osnovnih stavova centralnog partijskog i vojnog rukovodstva zemlje u funkciji smjernica koje, razumije se, obvezuju niže rukovodstvo da ih se pridržava. Opravdanje toga zahtjeva je u činjenici da nakon »decentraliziranog rukovođenja« takozvanog ustaničkog perioda, dakako u uvjetnom značenju, Centralni komitet i Vrhovni štab uspostavljaju sigurnije veze s lokalnim rukovodstvima u zemlji.¹

Značajno je, nadalje, da 1942. godine rukovodstvo NOP-a donosi propise kojima se institucionalizira vlast narodnih odbora. Na početku veljače 1942. donijeti su Fočanski propisi, zatim Septembarski propisi o narodnoj vlasti i, konačno, potkraj listopada 1942. osnovan je u Bihaću AVNOJ koji faktički preuzima prerogative vrhovne revolucionarne vlasti i probija izoliranost NOP-a na međunarodnoj sceni.

I još dvije napomene. Prvo, u radu ne možemo ulaziti u pretjerane deskripcije; drugo, tema je razrađena prema vremenskom i teritorijalnom načelu kako bi se mogla pratiti dinamika koncepcije razvoja narodne vlasti i njezino faktičko ostvarenje u pojedinim područjima Hrvatske.

1. Sabrana iskustva i određenja KPH o razvoju i organizaciji vlasti narodnih odbora 1942. u Hrvatskoj

Iskušnja NOP-a potkraj 1941. godine, zbog povlačenja partizanskih snaga iz Srbije pod pritiskom okupatorskih i kvislinških snaga, te politika nacionalne izdaje četničkih snaga konačno su raspleli odnos NOP-a prema snagama D. Mihailovića. U Titovu pismu partijskom i vojnom

¹ M. Leković, Neki problemi Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOPOJ 1941. godine u vezi s rukovođenjem, *Časopis za suvremenu povijest*, III, 1977, 51–56.

rukovodstvu Hrvatske s početka siječnja 1942. godine u takvoj unutrašnjoj situaciji, obilježenoj grupiranjem reakcionarnih velikosrpskih snaga pod okriljem okupatora, izražava se uvjerenje da u Hrvatskoj nastupaju »sjajni uvjeti rada«. Tito vidi mogućnost pridobivanja većeg dijela »hrvatske vojske na svoju stranu, kako u borbi protiv raznih četničkih bandi i nedićevaca, tako i u borbi protiv zločinačkih ustaških bandi, koje hrvatski narod sve više mrzi [...]«² Tu je i putokaz hrvatskom partijskom rukovodstvu za daljnju akciju: iskoristiti previranje u hrvatskoj vojsci i doći do ljudstva i oružja, zatim beskompromisno raskrinkavanje »voda« i »vodica« HSS-a te propaganda protiv prisilne mobilizacije i najšira akcija Partije »odozdo« u hrvatskim masama.³ Spomenute smjernice hrvatskom partijskom rukovodstvu razmatrane su na Drugom savjetovanju GŠ NOP-a Hrvatske održanom potkraj siječnja 1942. u blizini Slunja. Mada je kritički konstatirano da nisu dovoljno iskorištena izrazito pozitivna gibanja među hrvatskim stanovništvom pojedinih regija (Gorski kotar, Primorje), na tome se skupu došlo do trajne spoznaje o jačanju pokreta i njegovoj odgovornosti jedino narodu, što je politički komesar GŠ Hrvatske V. Bakarić izrazio riječima: »Mi ne odgovaramo za našu djelatnost nikakvoj vladi, već narodu, i to preko stranke koja nas je organizirala. Partizani vrše u stvari civilnu vlast, kontrolirajući i upravljajući narodnim odborima.«⁴

Na početku siječnja 1942. godine otvara se mogućnost sigurnih veza rukovodstva Hrvatske s CK KPJ. Naime, tromjesečni boravak dvojice istaknutih rukovodilaca NOP-a, I. Lole Ribara i E. Kardelja, u Zagrebu u funkciji organizacionog sekretarijata CK KPJ ima višestruko značenje za razvoj prilika u Hrvatskoj.⁵ Prije svega tu mislimo na uspostavljanje čvršćih veza samooga CK KPH u Zagrebu s Glavnim štabom na terenu i provođenje uspješnih mjera da se Mjesni komitet u Zagrebu zaštiti od provala. S druge strane, izvještajem I. L. Ribara i E. Kardelja o prilikama u Hrvatskoj CK KPJ-u predočava se razvoj NOP-a na ovom prostoru i omogućava direktna intervencija centralnog partijskog tijela. Izvještaji organizacionog sekretarijata upućeni CK KPJ na početku 1942. godine ukazuju na zaokupljenost partijskog rukovodstva Hrvatske pitanjem pridobivanja hrvatskih masa na stranu NOP-a, posebno onoga dijela seljaštva koji je bio pod utjecajem HSS-a. Politika »čekanja« pogodovala je njihovoj mobilizaciji u domobranske jedinice. Iz Ribarovog izvještaja upućenog Titu na sredini veljače 1942. saznajemo da se u takvoj suradnji sa snagama HSS-a inzistira na četiri temeljna zahtjeva: stvaranje zajedničkog »kontakt odbora«, kao osnove budućeg političkog tijela za čitavu Hrvatsku (po primjeru Slovenije); stvaranje odbora frontâ na terenu koji bi kao politička organizacija na platformi NOP-a popularizirali JNOF i promicali stvaranje NOO-a; naposljetku, provođenje mobilizacije za

² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje: Zbornik dokumenata NOR), t. V, knj. 3, 8.

³ Nav. dj., 12.

⁴ Nav. dj., 176.

⁵ O tome opširnije usp. M. Leković, Djelatnost organizacionog sekretarijata CK KPJ u Zagrebu na početku 1942, u: Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, 95—109.

NOV kao jedinu zajedničku vojsku hrvatskoga naroda.⁶ Iz navedenoga proizlazi da se NOO-i tretiraju kao organi vlasti, odvojeni od odbora Fronta što su zamišljeni kao čisto političke organizacije. Na terenu oni se često puta i poistovjećuju što u krajnjoj analizi potvrđuje pronicljivost i elastičnost partijskog rukovodstva u osnovnoj nakani da ostvari jedinstvo masa na liniji NOP-a.

Kao što je poznato, na početku veljače 1942. godine centralno partijsko rukovodstvo donosi prve zemaljske propise o NOO-ima poznate pod nazivom Fočanski propisi. Riječ je zapravo o dva osnovna dokumenta: »Zadaci i ustrojstvo NOO-a« i »Objašnjenje i uputstva za rad NOO-a u oslobođenim krajevima«. Mada se u literaturi izražava uvjerenje da ti propisi ne označavaju viši stupanj u razvoju narodne vlasti, njihovo značenje ogleda se u dimenziji obvezujuće normativnosti.⁷ Naime, tim propisima ozakonjuju se dotadašnja iskustva narodnih odbora na prostoru čitave zemlje i utvrđuju jedinstvena i obavezna strukturna načela i zadaci narodnih odbora; riječju, započinje proces trajne institucionalizacije narodne vlasti bez obzira što se ona u dokumentima još označava kao »privremena«.

Formulacije partijskog programa u tome tzv. fočanskom razdoblju (siječanj-svibanj 1942) izražavaju jasnu težnju ka širenju društvene i političke osnove NOP-a i otvorenosti njegovih organizacija svim rodoljubima. S druge strane, izražen je kritički odnos prema vladi u Londonu zbog njezinog neprijateljskog stava prema NOP-u. Naposljetku, već tada razmatra se i mogućnost stvaranja centralnog NOO-a Jugoslavije.⁸ Taj program, zapravo, proizlazi iz spoznaje o preuranjenosti ocjena »o drugoj etapi revolucije«, »zaoštavanju klasne borbe« i brzom završetku rata. Tako formuliran program CK KPJ eminentno određuje i daljnji razvoj NOP-a u Hrvatskoj. Hrvatskom rukovodstvu nameće se kao svojevrsan problem pitanje čuvanja i izdizanja novih partijskih kadrova.⁹ Važno je istaknuti i to da su najznačajnija pitanja organizacije i djelatnosti odbora utvrđena jedinstvenim dokumentom CK KPJ. Ali, osnovni stavovi Fočanskih propisa u potpunom su suglasju s dotadašnjim dokumentima CK KPH o narodnoj vlasti, pri čemu mislimo posebno na Okružnicu br. 4 od 6. prosinca 1941. Stoga ta Okružnica i dalje zadržava osnovni instrukativni značaj za područje Hrvatske. Premda još označeni kao privremeni organi vlasti, odbori na oslobođenom području praktički djeluju kao jedina vlast. Naposljetku, korekcija »lijevih zastranjenja« vidljiva je i u inzistiranju na širokom frontovskom karakteru narodnih odbora, dakako, uz rukovodeću ulogu Partije.

Centralni komitet KPJ u tom trenutku ističe dva prioritetna zadatka CK KPH. Prvo, borba protiv okupatora i izdajnika vlastitog naroda; drugo, okupljanje najširih masa rodoljubivog stanovništva u NOV. Stoga je i sasvim primjerena direktiva iz pisma CK KPJ upućenog na početku

⁶ Ivo Lola Ribar, *Ratna pisma*, Zagreb—Beograd 1978, 56.

⁷ Usp. D. Živković, *Razvoj narodne vlasti u Jugoslaviji 1941—1942*, ISI, Beograd 1969.

⁸ Usp. također M. Leković, *O nekim značajnijim sednicama CK KPJ u toku 1942. godine*, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 1971, 3—4, 95—104.

⁹ I. L. Ribar, *nav. dj.*, 85—86.

travnja 1942. godine CK KPH o povezivanju sa svim poštenim pripadnicima HSS i SDS te o stvaranju političkog zajedništva i posredstvom NOO-a.¹⁰

CK KPH u direktivama nižem partijskom rukovodstvu inzistira na nekoliko nedvosmislenih opredjeljenja u izgradnji narodne vlasti. Prije svega, problematika kriterija privremenosti NOO-a kao organa vlasti rješava se u okvirima načela o NOO-ima kao »klici iz koje će se razviti organi istinske vlasti«. Stoga se i uz širok antifašistički karakter narodnih odbora nije smjelo »dozvoliti da neprijatelj preko svojih agenata tu klicu uguši«. Praktički je to značilo da se u NOO-e uključi što veći broj ljudi odanih NOB-u, s jedne strane, i pojačanu kontrolu Partije u odborima, s druge. Upravo se u tim okvirima nudi i rješenje odnosa prema »kulačkim elementima« u NOO-ima. Pravac udara i dalje je okrenut okupatoru i kvizlinzima, ali se njim pokušavaju rješavati i neka suštinska »klasna pitanja«. U pismu CK KPH upućenom 1. svibnja 1942. godine OK KPH za Baniju dosljedno poimanje uloge seljaštva u NOB-u izražava se ovim riječima: »Pridobijanju seljaštva treba da obratite posebnu pažnju. Uloga je seljaštva presudna u Narodno oslobodilačkoj borbi kao i u daljnjim etapama borbe. Tko pridobije seljačke mase, taj će pobijediti. To je jasno i nama i našem klasnom neprijatelju [...].« Zatim se nastavlja: »Zbog toga je jedna od naših prvih dužnosti budnost prema kulaku koji se u mnogim krajevima uvukao u naše redove i dočepao položaja sa kojih može da rovati u interesu reakcionarne buržoazije. To ne znači da ćemo mi već sada promijeniti pravac našeg glavnog udara. On ostaje i dalje protiv fašističkog akupatora i njegovih slugu i u tu borbu pozivati sve što je pošteno i rodoljubivo. Nećemo objaviti rat kulaku i buržoaziji kao klasi, nego kao agentima fašističkih okupatora. Nećemo još postaviti parolu: protiv kulaka, nego izolaciju kulaka, nastojeći da seosku sirotinju, sitne i srednje seljake privežemo čvrsto uz nas na bazi: saveza radnika i seljaka.«¹¹

Jasno oblikovan program razvoja NOO-a 1942. godine u Hrvatskoj u svom praktičnom ostvarenju nije bio lišen niza poteškoća. Iako je već u travnju 1942. utvrđen znatan brojčani porast partijskih organizacija s izraženim utjecajem na oslobođenim prostorima Hrvatske, u izvještajima CK KPH upućenim CK KPJ konstatira se da pitanja organizacije vlasti na terenu Hrvatske postavlja »mladu partijsku organizaciju« pred nove teškoće.¹² Analize vlastitih slabosti u pojedinim regijama ukazivale su na ove elemente: nedovoljna priprema i kontrola izbora za članove NOO-a (Kordun, Banija); birokratiziranje izraženo u radu pojedinih odbora; nedovoljno naglašena uloga Partije u odborima; nedovoljno definirani odnosi između odbora i partizanskih jedinica (Banija).¹³ Ta pitanja

¹⁰ U pismu CK KPJ, uz ostalo, kaže se: »Povežite se sa svim poštenim HSS-ovcima i SDS, stvarajte zajedno s njima narodnooslobodilačke odbore i predložite nam od tih ljudi nekolicinu koji bi u ime hrvatskog naroda mogli ući u jedan centralni Narodno-oslobodilački odbor Jugoslavije.«

Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje Arhiv IHRPH), Komunistička partija (dalje: KP), 8/107.

¹¹ Arhiv IHRPH, KP 8/149.

¹² Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 4, 13.

¹³ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 413—427.

poblje će biti razmatrana u odjeljku o radu odbora na pojedinim područjima.

Za nas je posebno važno da ne zanemarimo još dvije odluke CK KPJ o izgradnji narodne vlasti. Naime, potkraj lipnja 1942. CK KPJ donosi odluku da nakon gubitka oslobođenog područja s grupom proleterskih brigada krene prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj. Na sjednici u Glamoču, analizirajući prilike u zemlji, partijsko rukovodstvo, uz ostalo, donosi i zaključak o daljnjem učvršćenju narodne vlasti, dajući joj karakter trajnosti.¹⁴ Ta odluka CK KPJ objelodanjena je na početku rujna 1942. u dvije izuzetno značajne naredbe VŠ: Naredba o izborima NOO-a i Naredba o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti. Razobličavanje politike reakcionarnih elemenata kao i procjena međunarodnih prilika iziskivali su od CK i VŠ da nedvosmisleno formuliraju svoj program o narodnim odborima kao trajnoj osnovi buduće vlasti.¹⁵ Ukratko, tim odlukama poznatim kao »Septembarski« propisi, što ih je donio VŠ, veoma se precizno utvrđuje izborno pravo, zadaci NOO-a, pitanje narodnooslobodilačkih fondova, snabdijevanja NOV, postupak sa zaplijenjenom imovinom narodnih neprijatelja. Naredba o izborima NOO-a ocjenjuje se u povijesnoj literaturi kao jedan od najznačajnijih dokumenata koji je donesen u ratu, a čija su načelna rješenja kasnije ušla i u Ustav FNRJ.¹⁶ Ukratko, intencija tih propisa VŠ bila je čvrsto političko organiziranje oslobođenog prostora i njegovo povezivanje s vojnim snagama NOP-a.

Odmah nakon primitka tih dokumenata CK KPH pismeno upozna je niže rukovodstvo o izmijenjenom karakteru vlasti i temeljnim zadacima Partije na tom planu. Od svih partijskih foruma i članova zahtijeva se sistematsko upoznavanje s tim dokumentima.¹⁷

Pred daljnjom izgradnjom vlasti u Hrvatskoj stajalo je nekoliko zadataka. Ponajprije, to je organizacija izborne kampanje za NOO-e. Tu se Partija pojavljuje kao osnovni nosilac izborne agitacije koju je ujedno trebalo iskoristiti za najširu mobilizaciju novih boraca i pretvoriti u masovnu manifestaciju za NOB i NOV. Prema uputama CK KPH izborna kampanja svoju političku oštricu morala je usmjeriti na »savez četnika s okupatorom i ustašama« te na »otvoreno raskrinkavanje izbjegličke vlade«. Pri tom se uvažava i trajno ističe obilježje NOO-a kao »organa prave narodne vlasti u ustanku i poslije konačne pobjede«. Ističući obilježja NOO-a kao trajne osnove vlasti i dominantnu ulogu Partije u organizaciji

¹⁴ Opširnije o tome usp. M. Leković, Neki podaci o sednicama CK KPJ održanim u Glamoču potkraj leta 1942. (Prilog izučavanju delatnosti CK KPJ u toku rata) u: AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini. Materijali s naučnog skupa održanog u Sarajevu 22—23. novembra 1973, Beograd 1974, 391—406.

¹⁵ U Titovu pismu upućenom GŠ Hrvatske, Štabu IV operativne zone i Operativnom štabu za Bosansku krajinu s tim u vezi ističe se: »Karakter NOO-a danas je izmijenjen. Mada oni i dalje ostaju prelazni oblik ka budućoj istinskoj narodnoj vlasti, koju će narod formirati poslije oslobođenja, mora se podvući da ova konstatacija u prelaznom obliku ne znači da se pitanje forme i karaktera vlasti ostavlja slučaju, da se oni još ne naziru u magli budućnosti i da ta vlast može preći u makar kakvu drugu formu.« Zbornik dokumenata NOR, t. II, knj. 6, 86—87.

¹⁶ B. Petranović — V. Simić, Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji 1941—1945, Beograd 1979, 113.

¹⁷ Arhiv IHRPH, KP-12/345.

njezina aparata, uvažavaju se i oni sadržaji koji narodnim odborima osiguravaju široki frontovski karakter. U spomenutoj Okružnici CK KPH, koja je kao popratni dokument uz Septembarske propise VŠ najvjerojatnije odaslana na teren već potkraj rujna 1942, taj zahtjev formulira se ovom direktivom: »[...] Čuvati se sektaštva, uvlačiti sve demokratske i rodoljubive elemente, pripremiti kandidate sporazumno [...]«. ¹⁸ Osim »spособnih partijaca« u NOO-ima je bila poželjna prisutnost i pouzdanih pojedinaca odanih NOB-u i iz redova HSS i SDS. Dakle, program Partije na planu izgradnje vlasti integriran u centralnim propisima (Fočanski i Septembarski) i direktivama CK KPH (Okružnica br. 4. od 6. prosinca 1941) osnova su i okvir vrednovanja svih zbivanja u izgradnji narodne vlasti u Hrvatskoj. Oni sadrže odgovore na temeljna pitanja izgradnje vlasti 1942. godine: prvo, izostavlja se oznaka »privremenosti« i odbori se potvrđuju kao isključivi nosioci vlasti na oslobođenom prostoru s dominantnom pozicijom Partije u organiziranju narodne vlasti; usvaja se kriterij o najširem nacionalnooslobodilačkom vrednovanju vlasti narodnih odbora. Drugo, težište praktične djelatnosti Partije postavljeno je 1942. godine na proširenje mreže NOO-a i na učvršćenje već postojećih NOO-a, nadalje, na osiguranje jedinstvenoga partijskog utjecaja i rukovodstva u odborima, uz istodobno inzistiranje na prisutnosti što većeg broja predstavnika drugih političkih stranaka i grupacija odanih NOP-u; naposljetku, na održavanju što čvršćih veza s masama i na povezivanju pozadine s vojnim snagama. Na tim opredjeljenjima inzistiraju i sva lokalna partijska rukovodstva.

To potvrđuju i sva važnija okružna partijska savjetovanja i konferencije održane u tijeku 1942. godine u Hrvatskoj. Sa stajališta partijskog pristupa izgradnji narodne vlasti, na čemu je i težište ovoga napisa, nezaobilazno je nešto više reći o programu razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj 1942, kako ga određuju takvi pokrajinski politički skupovi. Oni su koncipirani kao analiza dotadašnjeg napretka i slabosti, na temelju čega je trebalo odrediti osnovnu strategiju budućeg rada.

Na sredini ožujka 1942. u Velikoj Kladuši održana je Okružna partijska konferencija KPH za okrug Karlovac. U ime CK KPH i GŠ Hrvatske njoj su prisustvovali V. Bakarić, V. Popović i S. Opačić. Referat sekretara OK KPH Karlovac I. Marinkovića sadrži nekoliko sumarnih ocjena o narodnim odborima u okrugu Karlovac. ¹⁹ Prije svega potvrđena je ključna uloga Partije u formiranju odbora na oslobođenom području, pri čemu je komesarski kadar partizanskih odreda odigrao nemalu ulogu. Konstatirano je da su većina odbornika na tome prostoru nepartijci, što nimalo ne umanjuje rukovodeću ulogu Partije u očima stanovništva. Istodobno I. Marinković konstatira da Partija nije uspjela probiti izoliranost okupiranih prostora i na njima oformiti narodne odbore. ²⁰ I rezolucija Konferencije ocjenjuje formiranje odbora na oslobođenom prostoru kao velik uspjeh Partije na zadatku »okupljanja masa u NOF«. Mobili-

¹⁸ Isto.

¹⁹ U sastav toga okruga ulazili su i kotari Dvor, Petrinja, Kostajnica, Jastrebarsko, dio Cazinske krajine, Rakovica, Ogulin s Drežnicom, općina Plaški i kotar Vrginmost.

²⁰ Dokumenti Druge partijske konferencije KPH za Okrug Karlovac 1942, Zbornik Historijskog arhiva u Karlovcu 4, Karlovac 1972, 50–51.

zatorska uloga NOO-a vidljiva je i u akciji evakuacije i smještaja dvanaest tisuća izbjeglica iz kotara Vrginmost pred ustaškim terorom. S druge strane, Konferencija problematizira pitanje osnivanja NOO-a u krajevima naseljenim hrvatskim stanovništvom, konstatirajući da partijske organizacije toga područja »nisu u organizacionom i akcionom pogledu efikasno pristupile sprovođenju partijske direktive u život te nisu sprovele borbenu mobilizaciju hrvatskih masa, u prvom redu radnika.«²¹ U tom smislu se i zadaći osnivanja NOO-a u hrvatskim naseljima pridaje osobit politički značaj.

Vojno-političko savjetovanje dalmatinskih komunista u Vještigori 4—6. lipnja 1942. definiralo je osnovnu liniju daljnjeg razvoja NOP-a u Dalmaciji. Kad je riječ o izgradnji narodnih odbora, potvrđeno je da je Partija u proteklom razdoblju uspijevala u nizu gradova i sela, posebno u Splitu, stvoriti JNOF u kome su okupljeni svi rodoljubi bez obzira na stranačku pripadnost. Korelativ fronta — NOO-i okupljaju sve slojeve stanovništva i razvili su osobitu djelatnost na pružanju ekonomske pomoći NOV. Istodobno na tom su savjetovanju izrečene i kritike o nekim nerazumijevanjima partijske linije, vidljivim u nastojanju da se posredstvom NOO-a pošto-poto pridobiju za suradnju neki funkcioneri HSS-a, i o nedovoljnom isticanju rukovodeće uloge Partije.²² Težište aktivnosti u izgradnji narodne vlasti stavljeno je na kvantitativni porast NOO-a te na njihovu međusobnu vertikalnu povezanost u krajoj instanci s centralnim NOO-om za čitavu Dalmaciju o čijem se osnivanju na tome savjetovanju također govori.²³

U kolovozu 1942. održano je Okružno partijsko savjetovanje za Hrvatsko primorje. Njemu je u ime CK KPH prisustvovala A. Berus. Osim općih političkih i organizacionih pitanja na tome se savjetovanju razmatra i pitanje narodnih odbora i u smislu njihova dotadašnjega rada i određenja novih zadataka Partije na tom planu.²⁴ U rezoluciji savjetovanja uz konstatacije o brojčanom porastu i organizacijskom jačanju Partije u kotarima Hrvatskog primorja, prodoru partijskog utjecaja u Istru i Rijeku, uspješnoj mobilizaciji za NOV, potvrđeno je i stvaranje NOO-a u čitavom okrugu i njihova svestrana pomoć NOV. Partijsko rukovodstvo konstatira da NOO-i na oslobođenom prostoru »poprimaju sve više karakter privremene narodne vlasti«, dok oni na zaposjednutom području (Bribir, kotar Kastav) u funkciji »nosioca borbe protiv okupatora« organiziraju mobilizaciju za NOV, provode sabotaže na telekomunikacionim uređajima, organiziraju bojkot rada u tvornicama, hapšenje špijuna i neprijatelja, bojkot tržišta i sl.²⁵

Potkraj studenoga 1942. u prisutnosti člana CK KPH održano je i partijsko savjetovanje OK KPH za Gorski kotar. Na njemu se iznose ocjene o nedovoljno izraženom karakteru odbora kao organa vlasti te tendenciji da se oni tretiraju kao izvršni i pomoćni organi NOV. Izdizanje

²¹ Nav. dj., 197.

²² D. Gizdić, Dalmacija 1942, Zagreb 1959, 284.

²³ Arhiv IHRPH, KP 6/291.

²⁴ Opširnije o tome usp. B. Kalafatić, Okružno partijsko savjetovanje za Hrvatsko primorje u kolovozu 1942. godine, *Historija*, 3, Rijeka 1980, 153—163.

²⁵ A. Berus, 1941—1942 u svjedočenju učesnika NOB-e, knj. 19, Beograd 1975, 39—40.

kadrovske strukture odbora trebalo je osigurati tim organima karakter vlasti, pa u tom smislu Partija osobito značenje pridaje organiziranju predstojećih izbora za NOO-e.²⁶

Proširenom partijskom savjetovanju za Slavoniju, održanom u Zvečevu potkraj prosinca 1942, u ime CK KPH prisustvuje V. Popović. Razmatranja o dotadašnjem razvoju narodne vlasti u Slavoniji temeljila su na dvije kritičke pretpostavke: narodni odbori na tome prostoru svoju aktivnost pretežno su usmjeravali na ekonomsku pomoć NOV; partijske organizacije još nisu potpuno ostvarile rukovodeću ulogu u NOO-ima.²⁷

Potreba za intenzivnom aktivnošću Partije ukazuje se posebno u oslobođenim i poluoslobođenim krajevima Hrvatske i s obzirom na osnivanje narodnih odbora i s obzirom na provođenje masovne mobilizacije za NOV.²⁸ Prioritetni zadaci nižu se redom: oformiti NOO-e na neoslobođenom prostoru Slavonije, proširiti dotadašnji sastav odbora »poštenim HSS-ovcima i drugim rodoljubima«, učvrstiti NOO-e u hrvatskim naseljima, pripremiti izbore za NOO-e što u krajnjem rezultatu znači učvrstiti vlast odbora i očistiti ih od svih elemenata stranih interesima NOB-a.²⁹

Sažmemo li analize i zaključke spomenutih partijskih savjetovanja³⁰ i imamo li na umu da se oni formuliraju u najtješnjoj suglasnosti sa CK KPH, onda bi osnove za cjelovit koncept KPH o razvoju narodne vlasti u Hrvatskoj 1942. godine mogli naći u ovim postavkama: ponajprije, Partija je ustrajna u isticanju dvostrukog značaja NOO-a kao organa revolucionarne vlasti i kao političkih organa sa zadatkom političkog učvršćivanja pozadine; niže rukovodstvo upućuje se na aktivnost koja će dati potrebnu političku širinu NOO-ima; inzistiranje na osiguravanju što tješnjeg dodira sa svim slojevima rodoljubivog stanovništva uključuje i akciju privlačenja pojedinih predstavnika građanskih stranaka odanih ciljevima NOP-a, posebno predstavnika HSS-a. Dakako, neizbježna premisa takve »frontovske politike« jest ona o rukovodećoj ulozi Partije u organima vlasti. Nadalje, jedna je od značajnih postavki politička mobilizacija masa na neoslobođenim prostorima, posebno onim naseljenim hrvatskim stanovništvom, što se pokazuje kao osobito važan zadatak. Stoga se osnivanju NOO-a u selima naseljenim hrvatskim stanovništvom (Kordun, Lika, Banija, Slavonija) pridaje vitalno političko značenje. Sistematski se radi na izdizanju kadrovske strukture odbora.

Tome valja dodati još i ovo. Partijsko rukovodstvo Hrvatske osobitu pažnju poklanja pitanju organiziranja izbora za NOO-e koji su, kao što

²⁶ Arhiv IHRPH, KP-17/676.

²⁷ Građa za historiju NOP-a u Slavoniji, knj. II, Slavonski Brod 1964, 563.

²⁸ Nav. dj., 557.

²⁹ Nav. dj., 558—563.

³⁰ Potrebno je spomenuti i Partijsko savjetovanje okružnih komiteta s područja Zagrebačke oblasti potkraj kolovoza 1942. Tome savjetovanju prisustvovao je i I. L. Ribar. Pitanjem izgradnje NOO-a bavi se i Savjetovanje članova OK KPH Bjelovar u listopadu 1942, Partijsko savjetovanje OK Čazma na sredini kolovoza 1942. Usp. I. Božičević, NOP u okrugu Bjelovar 1942; D. Čalić, Organizaciono stanje i rad partijske organizacije okruga Čazma 1942. godine; Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin 1976, 519; 532—533.

je već istaknuto, propisani Naredbom Vrhovnog štaba od 2. rujna 1942 (Krajinski ili Septembarski propisi). Odmah nakon primitka brošure Vrhovnog štaba »Organizacija narodne vlasti na oslobođenom teritoriju«, najvjerojatnije potkraj rujna ili na početku listopada, CK KPH upućuje svim partijskim rukovodstvima na terenu Okružnicu u kojoj se akcentiraju i osnovni zadaci Partije u pripremi izbora za NOO-e. Iz toga se dokumenta vidi da CK KPH cjelokupnu izbornu aktivnost postavlja na dvije premise: prvo, rukovodeća uloga Partije u narodnom ustanku mora biti potpuno provedena i u »organiziranju aparata vlasti«; drugo, partijska akcija mora potpuno uzvati ideju »o najširem nacionalno-oslobodilačkom karakteru koju vlast NOO-a na toj etapi mora da ima«.³¹

Uz ta općenita vrednovanja u spomenutoj se Okružnici pobliže naznačuje i konkretna predizborna akcija komunista koja je obuhvaćala nekoliko akcija. Ponajprije, organiziranje izborne kampanje pod parolama »Svi u partizane« i »Sve za partizanski front« trebalo je maksimalno iskoristiti za mobilizaciju novih boraca u partizanske jedinice i organizirati najširu akciju općinskih i kotarskih NOO-a za prikupljanje materijalnih dobara za NOF. Političke parole izborne kampanje formulirane su tako da bi se postiglo posvemašnje raskrinkavanje i saveza četnika s okupatorom i ustašama, i izdajničke uloge izbjegličke vlade u Londonu. Istodobno u masama je trebalo još šire afirmirati narodne odbore kao organe narodne vlasti, ne samo u ustanku već i poslije konačne pobjede.³²

Na spomenutim partijskim savjetovanjima širom Hrvatske akcentuiran je, među ostalim, i zadatak Partije na pripremi izbora. Ono što je zajedničko nastojanjima na tom planu moglo bi se sažeti ovako: popularizirati organe vlasti u masama, osigurati izbor ljudi odanih NOB-u, bez obzira na političko uvjerenje, vjeru i narodnost.

O pridavanju osobitoga značenja izborima za NOO-e u Hrvatskoj svjedoči i izvještaj CK KPH upućen oko sredine studenoga 1942. CK KPJ u kojem se o izborima kaže: »Prema vašim uputama počela je izborna kampanja na oslobođenom teritoriju (Kordun, Lika, Banija, dio Gorskog kotara i Primorje). Prije početka kampanje Okružni su komiteti organizirali sistematsku prorađu brošura i uputa za izbor NOO-a. (Misli se na Septembarske ili Krajinske propise, op. N.K.) Uzeti su aktivisti iz svih masovnih organizacija i vojske, koji će to prenositi u svoje organizacije i narod. U mnogim oslobođenim krajevima, tamo gdje su partijske organizacije razvile široku aktivnost, vlada veliko interesovanje za izbore. Do sada se primjećuje da se narod teško usuđuje kritizirati rad dosadašnjih odbora. Novi će izbori u svakom slučaju učvrstiti još više našu pozadinu.«³³

³¹ Arhiv IHRPH, KP-12/345.

³² U spomenutoj Okružnici CK KPH u vezi s tim ističe se: »Politički, izborna kampanja mora naročito oštro udariti na savez četnika s okupatorom i ustašama, razglašavajući njihov izdajnički rad i razbojnički karakter, otvoreno raskrinkavajući izdajnički rad izbjegličke vlade. Pojedini govornici na konferencijama i zborovima neka se posvete tumačenju i objašnjavanju karaktera NOO-a kao organa narodne vlasti u ustanku i poslije konačne pobjede, čvrste volje naroda da vlast drži u svojim rukama poslije pobjede, da je razvije i usavrši.« Arhiv IHRPH, KP-12/345.

³³ Arhiv IHRPH, KP-14/480.

2. Narodni odbori i pojedine regije Hrvatske 1942. godine

Kako skupne osobine istraživane teme ne bi prekrile neke osobitosti i tipična rješenja na pojedinim prostorima Hrvatske, u naš napis uvrstili smo i razmatranja o izgradnji narodne vlasti na područjima koja su i u geografskom i u organizacijsko-partijskom pogledu predstavljala zasebne cjeline. Na njima se raščlanjuju i ostvaruju zamisli centralnoga partijskog rukovodstva Hrvatske te se izvorni tokovi razvoja narodne vlasti korrigiraju i uklapaju u opće tokove. Naposljetku, sabrano iskustvo s terena omogućivalo je partijskom rukovodstvu Hrvatske da precizno formulira i svoje formalne akte o razvoju narodnih odbora.

Prostor *Korduna, Like i Banije* svrstavamo u ona područja gdje je proces izgradnje narodnih odbora bio najbrži. Dakako, ta činjenica najtješnje je vezana uz razvoj ustanka u cjelini i uz stvaranje većega oslobođenog teritorija u tim oblastima Hrvatske. Nezanemariva je i činjenica da na tome prostoru 1942. godine boravi i GŠ Hrvatske i CK KPH.

U organizacionom smislu *Kordun* se izdvaja kao prostor na kojemu su »partizanski odredi najbolje sređeni, a jednako tako i narodnooslobodilački odbori.«⁸⁴ O tome svjedoče i brojčani pokazatelji o NOO-ima koji verificiraju 258 NOO-a u okrugu Karlovac potkraj listopada 1942. godine.⁸⁵ Međutim, ostaje i činjenica da partijsko rukovodstvo Hrvatske nije smatralo najpogodnijim neke organizacione kriterije temeljene na lokalnom iskustvu partijske organizacije *Korduna*. Riječ je o formiranju odbora NOF-a za *Kordun* 1942. godine. Obuzeta problemima ishrane naroda, smještaja izbjeglica (iz *Vrginmosta* i *Pisarovine* oko 15.000), spremanja ljudske i stočne hrane, organiziranja zdravstvene službe (suzbijanje epidemija, osnivanje bolnice za *Kordun*), nabave soli i sl., partijsko rukovodstvo okruga formiralo je potkraj siječnja 1942. godine Odbor NOF-a za *Kordun*. U to središnje tijelo izabrani su predstavnici kotarskih odbora (*Vojnić, Veljun, Vrginmost, Slunj*).⁸⁶ Rezolucijom osnivačke konferencije to je tijelo definirano kao organ koji »vrši u suradnji sa vojnim vlastima cjelokupnu vlast na svom području.«⁸⁷ Odbor NOF-a za *Kordun* djeluje do ožujka 1942. i za to vrijeme organizira centralnu bolnicu i nekoliko ambulanti, radionice za izradu odjeće, popravak oružja i preradu kože. Potkraj siječnja Odbor NOF-a za *Kordun* donosi »Uputstva za rad NOO-a« objedinjujući rad odbora na nekoliko važnih sektora (organiziranje prehrane, stanovanja, molbe, žalbe i sl.) te se s tim u vezi stanovništvo više nije trebalo obraćati vojnim vlastima već izravno odborima. Pri općinskim i kotarskim NOO-ima nastoji se oformiti upravni aparat u obliku »stalnih kancelarija«, a ti odbori imaju

⁸⁴ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 414.

⁸⁵ Potkraj listopada 1942. u okrugu Karlovac djeluje 6 kotarskih, 25 općinskih i 227 seoskih NOO-a. Ukupan je broj odbornika 827, među kojima 101 član Partije. Od ukupnog broja odbornika 795 su seljaci, 27 radnici, 5 intelektualci. Po narodnosti od ukupnog broja 775 su Srbi i 72 Hrvati. Arhiv IHRPH, KP-13/404.

⁸⁶ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 97–98.

⁸⁷ D. Zatezalo, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941–1945*, Karlovac 1978, 358.

organiziranu i narodnu stražu. Uz tu nesumljivo afirmativnu ulogu Odbora NOF-a za Kordun, postavilo se istodobno i pitanje koliko je njegovo osnivanje korespondiralo sa stanjem vlastite političke zrelosti i svijesti pokreta. Osnovnu sumnju u vezi s tim izrazio je komesar GŠ Hrvatske u pismu upućenom CK KPH potkraj siječnja 1942.³⁸ Odbor NOF-a za Kordun rasformiran je u ožujku iste godine i umjesto njega pri Štabu grupe partizanskih odreda za Kordun formirana je Komisija za organizaciju i rad u NOO-ima. I u toj Komisiji ostao je prisutan »problem centralizacije rada«,³⁹ mada je ona vrlo dobro koordinirala rad odbora, prije svega na planu zbrinjavanja izbjeglica, prikupljanju žita za vojsku, sabirnih akcija za partizane Gorskog kotara i Like i sl.⁴⁰ Sa stajališta naše problematike važno je istaknuti i to da partijsko rukovodstvo Hrvatske prihvatljivost pojedinih organizacijskih rješenja u izgradnji narodnih odbora izvodi iz općih vrijednosnih principa NOB-a. Pravilna politička linija razlučuje se prema uvažavanju širokoga antifasističkog karaktera narodnih odbora i njihove funkcije kao organa najšire mobilizacije masa. Promatrana s tog gledišta odluka CK KPH o ukidanju NOF-a za Kordun potpuno je ispravna, mada je radna efikasnost toga tijela opravdala njegovo »preuranjeno« osnivanje. U nastojanju da postigne još veću političku homogenost toga prostora CK KPH zahtijeva od lokalnog rukovodstva da se jače angažira na mobilizaciji hrvatskog stanovništva. Tu se u prvom redu mislilo na formiranje NOO-a po selima naseljenim hrvatskim stanovništvom, čiji je broj bio znatno manji od broja odbora na prostoru naseljenom stanovništvom srpske narodnosti.⁴¹ Inzistira se na osnivanju tih odbora kao trajnih političkih uporišta NOP-a posredstvom kojih će se provoditi mobilizacija hrvatskog seljaštva.

I uz naznačenu neusklađenost pragmatičkih stavova rukovodstva na Kordunu i stavova temeljenih na političkoj koncepciji CK KPH o organizacijskim oblicima vlasti, gledani u cjelini odbori Korduna 1942. godine postižu visok stupanj konsolidacije i osiguravaju rukovodeću ulogu Partije.⁴²

³⁸ U pismu političkog komesara GŠ Hrvatske upućenom potkraj siječnja 1942. CK KPH s tim u vezi kaže se: »Ukoliko vi ne donesete drugačiji zaključak i s njima ne osigurate brzu vezu, zabranit ćemo im u ime Štaba taj odbor i odrediti mu ulogu akcionog odbora. Učinit ćemo to s detaljnim obrazloženjem sektaštva i škodljivosti tog odbora po razvoj nacionalnooslobodilačke borbe«. Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 104.

³⁹ Arhiv IHRPH, KP-12/317.

⁴⁰ Referat o NOO-ima podnesen na partijskom savjetovanju OK KPH Karlovac, mjeseca oktobra 1942. u Kuplenskom, Arhiv IHRPH, KP-13/404.

⁴¹ U pismu CK KPH upućenom u lipnju 1942. OK KPH Karlovac o prioritetu tog zadatka govori ovaj odjeljak: »Trebalo da danas bude jasno svakom Partijcu i svakom partizanu, da nećemo mobilizirati hrvatske seljake u borbu, idemo li u hrvatska sela s ciljem da ih razoružamo i održimo neki zbor, pa se nakon toga povučemo, već jedino ako se tamo zadržimo, organiziramo vlast i branimo to selo u slučaju neprijateljskog prodora.« Arhiv IHRPH, KP-9/185.

⁴² Ocjenjujući političku situaciju na Kordunu, sekretar operativnog partijskog rukovodstva CK KPH u izvještaju CK KPJ iz travnja 1942. kaže: »Svuda Partija stoji na čelu narodnooslobodilačke borbe te je time stekla povjerenje širokih narodnih masa. Na Kordunu su partizanski odredi jaki i dobro organizirani. Preko NOO-a postignuto je jedinstvo pozadine. Uticaj Partije u tim odborima potpuno je osiguran.« Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 4, 14.

Partijsko rukovodstvo na *Baniji* nadasve radi na širenju mreže i daljnjoj konsolidaciji odbora. Potkraj ožujka 1942. odbori su formirani na čitavom oslobođenom prostoru (kotari Glina, Petrinja, Kostajnica i Dvor). Osnivanje odbora inicira Okružni komitet. Stoga se ukazuje i na jaču potrebu za tumačenjem uzajamnog odnosa između odbora i partizanskih jedinica, s jedne strane, i Partije, s druge (učestalo shvaćanje da Partija vrši »direktnu vlast«⁴³). Upute CK KPH partijskom rukovodstvu na *Baniji* u vezi s izgradnjom vlasti mogu se svesti na dva temeljna zahtjeva: provoditi potpunu kontrolu Partije nad radom odbora te osnivati i učvrstiti odbore po selima naseljenim hrvatskim stanovništvom. Te smjernice konkretiziraju se kontinuiranom akcijom »čišćenja odbora« od »kulačkih elemenata« i različitih neprijateljskih skupina.⁴⁴ Valja naglasiti da se u takvim slučajevima ne inzistira na pitanjima klasnosti. U odborima ostaje i dalje veći broj bogatijih seljaka odanih interesima NOB-a, štoviše, pojedini od njih primaju se za kandidate Partije.⁴⁵ Potkraj 1942. intenzivira se osnivanje odbora po selima naseljenim hrvatskim stanovništvom (kotari Glina, Petrinja, Sisak i Kostajnica). Ti odbori još uvijek imaju značaj »akcionih odbora«, koji provode sabirne akcije za partizane, daju različite obavijesti o neprijatelju i mobiliziraju borce za partizanske jedinice.⁴⁶

Ofenziva ustaško-domobrinskih snaga u lipnju 1942. na oslobođeno područje *Banije* i povlačenje partizanskih snaga prema oslobođenom dijelu *Korduna* i prema *Bosni* djelomično su dezorganizirali i rad odbora. S partizanima se povukao i dio seoskih odbornika. Centralno partijsko rukovodstvo Hrvatske taj je događaj okvalificiralo kao »grešku«, iskazujući time sasvim jasan stav da gubitak oslobođenog prostora ne smije značiti i gašenje jednom uspostavljene vlasti narodnih odbora. Odlukom CK KPH u listopadu 1942. raspušten je OK KPH za *Baniju* i imenovano novo partijsko rukovodstvo.

U prvoj polovici 1942. mreža odbora u *Lici* širi se osnivanjem većeg broja seoskih, općinskih i kotarskih odbora. Mnogi od njih osnovani su inicijativom političkih komesara partizanskih odreda. Odbori organiziraju vrlo uspješno ekonomsku blokadu neprijateljskih opskrbenih centara.⁴⁷ Problem koordiniranja rada odbora na većim područjima i u *Lici* se rješava jednim centralnim NOO-om za više okruga. Tako se na sredini veljače 1942. osniva NOO za *Krbavu* (kotari *Korenica* i *Udbina*). Taj odbor donosi i poseban Pravilnik o radu NOO-a, dajući mu značaj »stalnog priručnika svim NOO-ima« pri rješavanju svakodnevnih pozadinskih pitanja: ishrana sirotinje, izmjena dobara, organiziranje gospodarstva, rješavanje sporova, organizacija sigurnosti i dr. Odbor je prestao s radom izborom Komisije pri Štabu grupe ličkih partizanskih

⁴³ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 417.

⁴⁴ Provođenje nekih ekonomskih mjera u svrhu prehrane siromašnog pučanstva (rekvizicija žita i stoke od imućnijih seljaka) koristi se za napade na Partiju u NOO-ima. Odbori se čiste i od »grupica u kojima se ukrštaju anglofilske i četničke tendencije«. Arhiv IHRPH, KP-11/248.

⁴⁵ Arhiv IHRPH, KP-11/289.

⁴⁶ Arhiv IHRPH, KP-16/611.

⁴⁷ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 424.

odreda u ožujku 1942. Istodobno su formirani i kotarski odbori za Korenicu i Udbinu. Na sredini kolovoza 1942. formirana je pri spomenutom Štabu Komisija za koordiniranje rada NOO-a na prostoru cijele Like. Na inicijativu te Komisije održana je na početku rujna Konferencija delegata NOO-a za Liku. Na njoj je, uz ostalo, konstatirano da su narodni odbori Like postigli vidne rezultate na planu snabdijevanja NOV i organiziranju pozadine (ishrana i smještaj izbjeglica, organiziranje gospodarstva, blokada neprijateljskog tržišta i političko-propagandni rad u masama).⁴⁸

Napomenimo da se u Lici već u prosincu 1942. organiziraju izbori za mjesne i općinske NOO-e. Na pojedinim područjima (kotar Gospić) oni protječu u znaku »pravih narodnih manifestacija«. ⁴⁹ Na mjesnim izborima zabilježen je gotovo 90% odaziv stanovništva, dok je taj postotak bio znatno niži na općinskim izborima, što se tumačilo djelomičnom »nepoznatošću ovih odbora u stanovništvu«, uslijed neprecizne razgraničenosti njihova rada i rada kotarskih NOO-a.

Na prostoru Slavonije do sredine 1942. Partija glavnu pažnju posvećuje pitanjima povezivanja istočnog i zapadnog dijela te regije, istodobno nastojeći uspostaviti redovne veze s Glavnim štabom i CK KPH. Mrežu odbora trebalo je s relativno malog oslobođenog dijela na brdovitim terenima proširiti na čitav teritorij Slavonije. U tijeku zime 1942. godine osobitu političku aktivnost razvijaju partizanske čete Prvoga slavonskog bataljona po naseljima koja do tada nisu imala čvrstih partijskih organizacija (područje Papuka, Pšunja i Moslavačkog gorja). Tako su u gotovo svim planinskim selima formirani i narodni odbori koji su organizirali i prehranu partizana.⁵⁰ Općenito uzevši, osnivanje odbora 1942. intenzivirano je na prostorima kojim su se kretale partizanske jedinice.⁵¹ Brojčani porast i osnivanje prvih kotarskih NOO-a oko sredine godine zabilježeno je u zapadnim dijelovima Slavonije (posebno kotari Pakrac, Daruvar, Orahovica, Slatina, Novska, Nova Gradiška, Slavonska Požega).⁵² Na prostoru većih gradskih naselja intenzivira se i osnivanje ilegalnih NOO-a, posebno u okrugu Slavonski Brod i Osijek. U više gradova (Vinkovci, Osijek, Valpovo) i dalje djeluju odbori Narodne pomoći.⁵³ Partijsko rukovodstvo Slavonije već se u listopadu bavi mišlju o osnivanju centralnog NOO-a za Slavoniju. Povjerenstvo CK KPH za Slavo-

⁴⁸ Đ. Zatezalo, nav. dj., 379—381.

⁴⁹ Arhiv IHRPH, KP-16/595.

⁵⁰ K. Mrazović, Pregled NOP-a Slavonije 1942. godine, u: 1941—1942. u svjedočenju učesnika NOB-e, knj. 15, Beograd 1975, 3.

⁵¹ U izvještaju Povjerenstva CK KPH za Slavoniju i Srijem iz kolovoza 1942. podnosi se izvještaj CK KPH i o ovome: »Rad NOO-a ide vrlo brzim tempom. Dabome najlakše se radi u tom pogledu, gdje se češće pojavljuju partizanske jedinice i gdje vrše akcije. U onim selima gdje se više kreću partizanske jedinice i gdje odbori stoje pod direktnim utjecajem partijske jedinice oni poprimaju sve više odlike predstavnštva privremene narodne vlasti.« Arhiv IHRPH, KP-11/287.

⁵² Građa za historiju NOP-a u Slavoniji, knj. 2, 145.

⁵³ Opširnije o tome usp. S. Hrečkovski, Razvoj i aktivnost NOO-a u Slavoniji 1941—1942, Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje 14, 1972, 287—289.

niju i Srijem o tome obavještava CK KPH⁵⁴ i traži njegovo mišljenje. Ta je nakana motivirana prvenstveno željom da se otkloni inferioran odnos NOO-a i prema vojnim organima i prema samom partijskom rukovodstvu.⁵⁵ Mađa nam nije poznat odgovor CK KPH, možemo zaključiti da je to pitanje riješeno analogno slučaju osnivanja NOO-a za Kordun. To znači da CK KPH inzistira na učvršćivanju nižih odbora i smatra osnivanje NOO-a za pojedine oblasti Hrvatske preuranjenim. Zapravo, Privremeni oblasni NOO za Slavoniju osnovan je tek u svibnju 1943. godine.

Ovdje treba istaknuti još nešto, premda nije riječ o oznaci karakterističnoj samo za prostor Slavonije. Naime, u pozadinskom radu, posebno u osnivanju i izgradnji odbora, vidan je udio političkih komesara partizanskih jedinica. Potencirana uloga komesarskog kadra uvjetovana je i tim što su se okružni komiteti u Slavoniji uglavnom sastojali od tri člana, a to je dakako bilo nedovoljno da se obavlja cjelokupan partijski rad na terenu.⁵⁶

Inzistiranje na demokratskoj strukturi NOO-a otvaralo je i pitanje »suradnje s poštenim HSS-ovcima« u Slavoniji. Oko sredine 1942. Partija intenzivnije radi na suzbijanju utjecaja te stranke na slojeve hrvatskog stanovništva. O pozitivnim kretanjima na tom planu govori se i u izvještaju GŠ Hrvatske Vrhovnom štabu Jugoslavije s početka listopada 1942.⁵⁷

Pitanje uključivanja pristaša HSS-a koji surađuju s NOP-om u NOO-e predmet je razmatranja i kotarskih partijskih konferencija.⁵⁸ Pozitivni stavovi o tome pitanju utvrđeni su i zaključcima proširenog partijskog savjetovanja za Slavoniju 26—27. prosinca. Upoznavajući članstvo s tim zaključcima, Povjerenstvo CK KPH za Slavoniju i Srijem ističe kao primarnu zadaću Partije i jačanje i proširenje NOO-a u suradnji s poštenim HSS-ovcima i drugim rodoljubima.⁵⁹

Sažeto rečeno, 1942. godine u Slavoniji prevladavaju seoski NOO-i s intenzivnom djelatnošću na zapadnim, a slabije izraženom na istočnim i središnjim dijelovima. Nosioci su izgradnje vlasti uz partijske organizacije i vojni organi (politički komesari partizanskih jedinica). Otvoren

⁵⁴ Povjerenstvo CK KPH za Slavoniju formirano je potkraj 1941. godine kao punkt CK KPH koji je rukovodio radom okružnih komiteta u Slavoniji. Članovi Povjerenstva bili su P. Gregorić, K. Mrazović, kasnije i G. Jankes. To tijelo djeluje do ožujka 1942. kada je formiran Oblasni komitet KPH za Slavoniju.

⁵⁵ Građa za historiju NOP-a u Slavoniji, knj. 3, 130.

⁵⁶ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 2, 284.

⁵⁷ U spomenutom izvještaju kaže se i ovo: »U oslobođeni teritorij Slavonije uključena su i neka hrvatska sela, ali veoma mali broj. Hrvatsko stanovništvo sve više i odlučnije pristupa narodnooslobodilačkoj borbi. Stanje se u toj mjeri popravilo, da već i neki funkcioneri HSS-a aktivno surađuju s partizanima. Ima mjesta gdje istaknuti HSS-ovci okupljaju omladinu i upućuju je na rad i borbu protiv okupatora i ustaša, a za suradnju s partizanima (Osijek).« Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 8, 74.

⁵⁸ Više o tome usp. M. Konjević, O odnosima pristaša HSS-a prema nekim pitanjima izgradnje vlasti u Slavoniji 1941—1945, u: Materijali sa znanstvenog skupa održanog 23. i 24. studenog 1978. u Osijeku, Slavonski Brod 1981, 170.

⁵⁹ Građa za historiju NOP-a u Slavoniji, knj. 3, 563.

zadatak Partije na prostoru Slavonije ostaje i dalje izdići NOO-e da uz dominantnu ekonomsku funkciju preuzmu i zadaću političke organizacije pozadine.

Usvojimo li mogućnost da se apstrahiranjem može doći i do zasebnih određenja razvoja narodne vlasti na neoslobođenim i poluoslobođenim prostorima Hrvatske, onda je upravo *Dalmacija* najpogodnija za početak našega razmatranja. Valja, međutim, odmah naglasiti da i u problemu razvoja ilegalnih i poluilegalnih NOO-a nalazimo dva trajna značenja. U ilegalnim NOO-ima koncentriran je politički utjecaj Partije i u određenom trenutku on prerasta u istinsku koncentraciju vlasti. Razvojni put tih odbora vodi k organima vlasti. Osobitosti njihova razvoja valja tražiti na razini »socijalnih činjenica« pri čemu je pretežna orijentacija Partije na gradsko stanovništvo imala odlučno značenje. Mada se 1942. godine borba iz gradova prenosi u unutrašnjost Dalmacije, uvjetno nazvan »gradski oblik NOO-a« određujući je model formiranja narodne vlasti na prostoru cijele Dalmacije. Za te odbore karakteristično je da se osnivaju na najširoj rodoljubnoj osnovi i njihovim djelovanjem dolazi do diferencijacije političkih snaga u korist NOP-a. Akcioni odbori osnovani po čitavoj Dalmaciji i među svim socijalnim strukturama, kao organi za mobilizaciju masa i ekonomsku podršku NOP-u, u tijeku 1942. godine izrastaju u organe s atributima vlasti. Prerastanje akcionih odbora u NOO-e donekle je potaknuto i spoznajom partijskog rukovodstva Dalmacije da sporazumi s predstavnicima političkih stranaka i grupacija na liniji NOF-a, posebno s HSS-om, ne kreću s mrtve točke.⁶⁰ Tu spoznaju potvrdili su i kontakti Pokrajinskog komiteta s predstavnicima HSS-a u vezi s formiranjem NOO-a Splita, u kojima su predstavnici te stranke davanjem samo načelne suglasnosti zadržali taktičke rezerve.⁶¹ Mogli bismo utvrditi da od toga trenutka suradnja s predstavnicima stranaka i grupacija na liniji NOF-a ne pretendira više na »međustranački sporazum«, mada se s druge strane inzistira na širokim načelima NOF-a te se u NOO-e Dalmacije nastoje privući pojedini predstavnici HSS-a i drugih grupacija odanih NOP-u.⁶²

Na partijskom savjetovanju za Dalmaciju u Vještigori 4—6. lipnja 1942. konstatirano je da su vodstva građanskih stranaka u Dalmaciji

⁶⁰ O definitivnoj spoznaji Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju da ne može računati na suradnju lokalnog rukovodstva HSS-a već da mora pridobiti pojedine funkcionare svjedoči i izvještaj upućen potkraj siječnja 1941. CK KPH, gdje, uz ostalo, stoji: »Pod pritiskom odozdo prihvaćaju suradnju na riječima, ali nema izgleda da dođe do istinske suradnje rukovodstva s nama u ovoj borbi.« Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 91.

⁶¹ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 90—91.

⁶² Odjeljak o NOO-ima u rezoluciji na Partijskom savjetovanju za Dalmaciju 4—6. lipnja 1942. govori koliko se narodni odbori poistovjećuju s rukovodećim organima JNOF-a: »Rad na stvaranju Jedinog narodnooslobodilačkog fronta treba pojačati u gradu i na selu. Cijelu Dalmaciju treba ispreplesti mrežom NOO-a[...]. Treba što prije stvoriti i Narodnooslobodilački odbor za Dalmaciju. Pri stvaranju narodnooslobodilačkih odbora treba prilaziti najširim slojevima, otvoreno raskrinkavajući izdajnička vodstva građanskih stranaka. Mora se također nastojati da se pojedine viđenije funkcionere pridobije na suradnju s NOO na taj način da im se lično obrati, pozove u Jedinog narodnooslobodilački front[...].« Arhiv IHRPH, KP-9/188.

odbila suradnju u JNOF-u, dok niži funkcionari i pristaše tih stranaka stupaju u redove NOF-a. Istodobno Partija se suprotstavlja pojavama »desnog i lijevog skretanja« izraženim u isticanju parola »borba za socijalizam«, zatim u pretjeranom inzistiranju na suradnji s funkcionarima građanskih stranaka u NOO-ima te, konačno, izraženim u zapostavljanju rukovodeće uloge Partije u odborima.⁶³ Potkraj 1942. u partijskim izvještajima o NOO-ima naglasak je na transformaciji narodnih odbora u »organe vlasti«. Tako listopadski izvještaj PK upućen CK KPH uz ostalo ističe: »Ne pretjerujemo kad kažemo da danas NOO-i u Dalmaciji predstavljaju stvarnu snagu i punu vlast, koja je poštovana od naroda kao narodna vlast.« Napomenimo da se ta konstatacija odnosi na oko 267 NOO-a registriranih u tom času u Dalmaciji.⁶⁴ Stoga Pokrajinski komitet sasvim realno uzima u obzir i mogućnost osnivanja centralnog NOO-a za Dalmaciju, štoviše, na početku rujna obavještava se i CK KPH o pripremama za osnivanje takvog tijela.⁶⁵

Osnivanje i djelatnost NOO-a Splita (ožujak 1942), kao uostalom i osnivanje NOO-a u drugim gradovima Dalmacije (Šibenik, Makarska), prva su iskustva Partije u organiziranju vlasti u većim gradovima. Gradski NOO Splita izrastao je iz napora da se stvori čvrsta organizacijska forma oko koje će Partija okupiti sve snage na liniji NOF-a. Stoga je i njegova djelatnost u prvom trenutku usmjerena na politički rad u stanovništvu.⁶⁶ Zapravo razvoj Gradskog odbora Splita otkriva puno značenje tekstualnog sadržaja poznate Okružnice CK KPH br. 4 o NOO-ima na okupiranom prostoru i njihovoj preobrazbi od političkih u organe vlasti. Tu naročito ističemo da Gradski NOO Split preuzima vlast nakon kapitulacije Italije, i od 10. do 17. rujna 1943. organizira cjelokupni život u gradu, počev od prehrane pučanstva, opskrbe grada, održavanja komunalnih službi do provođenja opće mobilizacije i organiziranja kulturno-propagandne djelatnosti.⁶⁷

Ispitivanje razvoja narodne vlasti na prostoru *Sjeverozapadne Hrvatske* (Hrvatsko zagorje, Zagrebački okrug, Međimurje, Podravina, Kalničko-bilogorska i Moslavačka regija) osobito nas navodi na razmatranje relacije između NOO-a kao organa vlasti i političkih organa NOF-a. Premda tom zahtjevu ovdje ne možemo udovoljiti, potrebno je istaknuti da NOO-i na tome prostoru 1942. godine više imaju drugo nego prvo obilježje. Izdvojiti ćemo samo neke od razloga za to. Taj je prostor zbog svog operativno-strategijskog značenja gusto posjednut oružanim snagama

⁶³ Arhiv IHRPH, KP-9/188.

⁶⁴ Arhiv IHRPH, KP-13/364.

⁶⁵ Arhiv IHRPH, KP-12/314.

⁶⁶ NOO-u Splita kao rukovodećem organu JNOF-a definirana je kao osnovna zadaća: »Aktivna borba i otpor u svim oblicima, oružana, politička, ekonomska, zajednički solidarni bojkot i otpor protiv odnarodavanja i fašizacije.« *D. Gizdić*, Dalmacija 1942, Zagreb 1959, 146—153. Prema podacima istog autora u rujnu 1942. Gradski NOO Splita obuhvaća 15 akcionih odbora različitih struka i 30 pododbora s ukupno 500 aktivista, nav. dj., 518.

⁶⁷ Više o tome usp. *V. Znidarčić*, Organi vlasti i njihove odluke u vrijeme prvog oslobođenja Splita septembra 1943, u: Split u NOB-i i socijalističkoj revoluciji 1941—

1945, Split 1981, 975—985.

NDH. Prostraniji oslobođeni prostori stvaraju se tek oko polovice 1943 (Moslavina, Podravina).⁶⁸

Provale i hapšenja znatno su oslabili organizaciju KP u čitavoj pokrajini, posebno u gradu Zagrebu. Stoga je i 1942. godina u znaku napora da se partijska rukovodstva na terenu konsolidiraju i međusobno povežu. No, i uz te nepovoljne okolnosti Partiji uspijeva na tome prostoru do kraja 1942. oformiti veći broj NOO-a kao političkih uporišta NOP-a. Osnovna zadaća odbora jest suzbijanje negativnih utjecaja vodstva HSS-a, ustaške i okupatorske propagande i politička mobilizacija stanovništva za NOP.⁶⁹

Nakon odlaska Politbiroa CK KPH na oslobođeni teritorij, u Zagrebu kao punkt CK ostaje Povjerenstvo CK sa zadatkom da rukovodi organizacijom u gradu Zagrebu i okružnim komitetima u Zagrebačkoj oblasti i Slavoniji. Povjerenstvo CK, čiji su članovi uz ostale bili i D. Sali Konspirator, I. Marinković, P. Gregorić, K. Mrazović, G. Jankeš, L. Perović, uspješno je rukovodilo partijskim organizacijama na tome prostoru i povezivalo ih. Veliki je udio Povjerenstva u privlačenju znatnog broja prvaka HSS-a potkraj 1942. u NOP.⁷⁰ O pozitivnim kretanjima na tom planu govori se i u izvještaju CK KPH, upućenom oko sredine studenoga CK KPJ-u: »U svim hrvatskim krajevima HSS-ovsko članstvo i niži funkcioneri ulaze sve više u borbu. U kotarevima Samobor, Velika Gorica, Stubica, Pisarovina ima veliki broj HSS-ovaca u ilegalnim narodnooslobodilačkim odborima. Zbog sve masovnijeg učešća hrvatskih masa u borbi, pojedini poslanici HSS-a traže kontakt s našom Partijom.«⁷¹

U partijskoj dokumentaciji potkraj godine istodobno se konstatira širenje partijskog utjecaja na stanovništvo i nemogućnost same organizacije da obuhvati sve one koji izražavaju spremnost na suradnju s NOP-om. Izraženi nerazmjer između istinskih utjecaja Partije i broja organizacija NOP-a na terenu tumači se prezauzetošću partijskih organizacija vlastitom obnovom nakon hapšenja i provala, što usporava rad na planu političke organizacije pozadine.⁷² I u samom Zagrebu pokazalo se da je nedovoljna politička djelatnost NOO-a djelomično uvjetovana tim što je »organizacija Narodne pomoći apsorbirala većinu aktivista koji su se

⁶⁸ Opširnije o tome usp. *F. Trgo*, Neka obilježja oslobodilačkog rata u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941—1945, zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976, 75—79.

⁶⁹ Koliko se NOO-i na tome prostoru tretiraju kao organi političke mobilizacije masa govori i izvještaj CK KPH o stanju u Zagrebačkom okrugu u lipnju 1942: »U mnogim selima nanovo su formirani O.N.O.F. čiji se rad sastoji u agitaciji i propagandi protiv okupatora i ustaških bandi, kao i na prikupljanju HSS-ovih pristaša za narodnooslobodilačku borbu. Ovi odbori također sakupljaju priloge za fond N.O. kao i Narodnu pomoć.« Arhiv IHRPH, KP-9/193.

⁷⁰ *A. Berus*, Bilješke o radu Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske u Zagrebu od 1942. do 1943. i Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za sjevernu Hrvatsku od 1943. do 1944, zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976, 61.

⁷¹ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 2, 284.

⁷² Arhiv IHRPH, KP-16/615.

mogli zaposliti po liniji NOO-a.⁷³ Stoga su te dvije organizacije potkraj 1942. u gradu spojene.⁷⁴ Oko sredine 1942. Partiji uspijeva osnovati nekoliko NOO-a u industrijskim i rudarskim mjestima (Varaždin, Ivanec).⁷⁵ Ukratko, Partija u osnovnoj težnji da na prostoru sjeverozapadne Hrvatske posredstvom NOO-a kao političkih organa NOP-a aktivizira seljačke mase i suzbije politiku čekanja HSS-a, što se poklapa s interesom okupatora, postiže vidljive rezultate već potkraj 1942. U strukturi NOO-a dominira siromašno seljaštvo, što samo po sebi govori da je njihovo povjerenje u vodstvo HSS-a bilo poljuljano.⁷⁶

Na području *Gorskog kotara* i *Hrvatskog primorja* na početku 1942. akcijama Primorsko-goranskoga odreda stvara se stabilniji oslobođeni teritorij, a u ožujku su oslobođena i prva općinska mjesta (Mrkopalj, Ravna Gora). Istodobno na taj prostor svoje sjedište prenosi i GŠ i CK KPH. Na oslobođenim prostorima širi se mreža odbora i nastoji se u njima osigurati utjecaj Partije i istodobno privući predstavnike HSS-a i drugih grupacija na liniji NOP-a.⁷⁷ Potkraj kolovoza održano je partijsko savjetovanje za Hrvatsko primorje kojemu je kao delegat CK KPH prisustvovala A. Berus. Prema njezinim sjećanjima tome savjetovanju prisustvovalo je 50 sudionika među kojima i predstavnici KK KPH Delnice. Stoga je to savjetovanje važno i za čitav Primorsko-goranski prostor. Na savjetovanju je bilo riječi o izgradnji narodne vlasti te je s tim u vezi potvrđeno da su narodni odbori na oslobođenom prostoru poprimili karakter organa vlasti i svestrano pomažu vojsku i NOP, dok odbori na neoslobođenim područjima razvijaju različite oblike borbe protiv okupatora (mobilizacija, bojkot tržišta, sabotaže u tvornicama i na telekomunikacionim uređajima okupatora, hapšenje špijuna i narodnih neprijatelja).⁷⁸

Pitanjem izgradnje vlasti bavi se u Gorskom kotaru i partijsko savjetovanje potkraj prosinca 1942. U krajnjim analizama toga savjetovanja utvrđeno je da se NOO-i više iskazuju kao izvršni i pomoćni organi NOV-e, a manje kao organi vlasti.⁷⁹ Takva vrsta saznanja zajednička je partijskim vodstvima širom Hrvatske, pa uniformno zvuči i zaključak da se na prostoru Primorsko-goranske regije 1942. trajno radi na izdizanju samostalnosti narodnih odbora.

Pretpostavke za integralno vrednovanje NOP-a u *Istri* pridaju se ukorijenjenosti toga pokreta u narodu. No, ta temeljna vrijednost u vremen-

⁷³ Isto.

⁷⁴ U studenome 1942. u Zagrebu djeluje 28 NOO-a i 50 pododbora teritorijalno raspoređenih po rajonima i jedinicama. Arhiv IHRPH, KP-16/615.

⁷⁵ U varaždinskoj tvornici »Tivar« osnivaju se 3 NOO-a koji prikupljaju materijalna sredstva za NOB. U kotaru Ivanec formira se 5 NOO-a među rudarskim radnicima. Arhiv IHRPH, KP-16/615.

⁷⁶ Opširnije o tome usp. P. Nasakanda, Prilog istraživanju klasne strukture i karaktera narodne vlasti na području sjeverozapadne Hrvatske u toku NOB-e, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XXIX, 1979, 3—4, 337—351.

⁷⁷ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 3, 426.

⁷⁸ A. Berus, 1941—1942. u svjedočenju učesnika NOB, knj. 19, Beograd 1975, 39—40.

⁷⁹ Arhiv IHRPH, KP-17/676.

skim odsječcima na tlu Istre »nije uvijek imala odgovarajuću organizacionu uobličenosť, ni u političkom ni u vojnom smislu«, pa je i za ocjenu NOP-a na tlu Istre komparativno-količinski kriterij manje važan način procjenjivanja.⁸⁰ Ta napomena vrijedi i za oblast narodnih odbora u Istri. Tu je važno istaknuti da partijsko rukovodstvo Hrvatske intenzivira napore 1942. godine da uspostavi čvršće partijske i vojne punktove u Istri. Osiguranje stalnih veza s Istrom stavljeno je kao poseban zadatak OK KPH za Primorje.⁸¹ Tradicionalni pokret za nacionalno oslobođenje istarskih Hrvata čini kadrovske temelj za stvaranje organizacija NOP-a.⁸² O tome se u pismu CK KPH u lipnju upućenom Povjerenstvu CK KPH za Slavoniju izričito kaže: »[...] Istarska revolucionarna stranka stoji na liniji nemilosrdne borbe protiv okupatora. Poziva narod da stupi u partizanske odrede. Radi uspostavljanja narodne vlasti u Istri stranka traži kontakt s KPH. Mi smo tamo poslali dva dobra aktivista, a drugovi u Zagrebu izvršit će mobilizaciju Istrana, koji žele da idu u partizane.«⁸³ Prema podacima Lj. Drndića narodnjaci, pristaše NOP-a osnivaju u tijeku 1942. u nekoliko sela Tinjanštine NOO-e koji okupljaju veći broj aktivista.⁸⁴

Jačanje partizanskog pokreta u Istri 1942. vidno se odražavalo na učvršćenju političke osnove NOP-a. Djelatnost Prve istarske partizanske čete 1942. godine uključuje i snažnu političku aktivnost po selima Istarskog Krasa i Liburnijskog dijela Istre. Valja naglasiti da je rezultat takve aktivnosti istarskih partizana i osnivanje narodnih odbora, grupa aktivista, povjerenika po selima na spomenutom prostoru.⁸⁵

Prema izvještaju A. Berus, upućenom na sredini svibnja 1942. CK KPH, i u Kastavskom kraju djeluje osim kotarskog NOO-a i velik broj povjerenika po selima i zaseocima, a cjelokupno stanovništvo daje priloge za NO fond.⁸⁶

NOO-e osnivaju i istaknuti aktivisti koji se vraćaju u Istru.⁸⁷ Posredstvom pojedinih NOO-a (Karojba, Rokotule) odašilje se tisak i ostale informacije o NOP-u u zapadne krajeve Istre (Poreština).⁸⁸ Navedeni podaci vode nas ovom zaključku: Narodni odbori u Istri 1942. politički

⁸⁰ N. Cvrković, Neki problemi narodnooslobodilačkog pokreta u Istri 1941—1943, ČSP, 2—3, 1971, 37—51.

⁸¹ Arhiv IHRPH, KP-9/197.

⁸² O tome se u izvještaju GŠ NOP odreda Hrvatske upućenom potkraj svibnja 1942. Vrhovnom štabu kaže: »Naši su drugovi uspjeli stupiti u kontakt sa simpatizerima Istarske revolucionarne narodne stranke program koje je antifašistički i koja traži suradnju s KPH i partizanskim pokretom u Jugoslaviji. Stupićemo u zajednici sa slovenskim partizanima u bliži kontakt s njima.« Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 4, 319—320.

⁸³ Zbornik dokumenata NOR, t. V, knj. 5, 60.

⁸⁴ Lj. Drndić, Oružje i sloboda Istre 1941—1943, Školska knjiga — Glas Istre, 1978, 67.

⁸⁵ Nav. dj., 144.

⁸⁶ Arhiv IHRPH, KP-9/158.

⁸⁷ Oko sredine 1942. u Istri boravi A. Cerovac Tomić pomažući osnivanje brojnih simpatizerskih grupa i NOO-a. Usp. Lj. Drndić, nav. dj., 154. Istaknuti partijski aktivist J. Matas boravi u Labinštini i Puljštini sa zadatkom osnivanja organizacija NOP-a. Usp. H. Buršić, Općina Labin u NOB-u 1941—1943, Radnički pokret i NOB općine Labin, Rijeka 1980.

⁸⁸ Lj. Drndić, nav. dj., 159.

su uobličene organizacije NOP-a kojima se nešto kasnije u odnosu na ostale krajeve Hrvatske pridaje atribut organa vlasti.

Ti smo dali faktografsku osnovu razvoju narodnih odbora u Hrvatskoj, pa bismo mogli zaključiti: potkraj 1942. na području Hrvatske djeluje razgranata mreža od oko 1600 narodnih odbora koji se tretiraju kao organi narodne vlasti i rukovodeći organi JNOF-a.

Naposljetku, dospjeli smo do problematike koja sve od sredine 1942. jače zaokuplja partijsko rukovodstvo Hrvatske. To je ideja o osnivanju centralnog organa vlasti za cijelu Hrvatsku. Praktična razrada te zamisli najteže se vezuje za političko-vojna zbivanja na prostoru čitave zemlje, pa se o njoj razmjenjuju mišljenja sa središnjim partijskim rukovodstvom. Tako se u pismu CK KPH upućenom E. Kardelju na sredini srpnja 1942. s tim u vezi ističe: »Obzirom na činjenicu da po čitavoj Hrvatskoj imamo danas partizanske odrede, držimo da su sazreli uslovi za formiranje Inicijativnog NOO-a za Hrvatsku. Mišljenja smo da CK da inicijativu za njegovo formiranje na taj način, što bi se obratio jednim pismom ličnostima, koje bi došle u obzir. Molimo te da i ti o toj stvari razmisliš, pa da se zajednički dogovorimo.«⁸⁹

Po svemu sudeći, s tom idejom na početku rujna 1942. suglasio se i CK KPJ i drug Tito.⁹⁰ Akcija za konstituiranje legitimnog organa zemaljske vlasti u Hrvatskoj podstaknuta je osnivanjem AVNOJ-a u Bihaću. Inicijativni odbor ZAVNOH-a, osnovan od vijećnika AVNOJ-a iz Hrvatske (1. ožujka 1943) u selu Ponor, proveo je sve pripreme za osnivačku skupštinu ZAVNOH-a, održanu 13. lipnja 1943. u Otočcu.

⁸⁹ Arhiv IHRPH, KP-12/299.

⁹⁰ Suglasnost CK KPJ i J. B. Tita evidentna je iz izvještaja CK KPH upućenog 6. rujna 1942. I. L. Ribaru. U tom izvještaju stoji: »Čača J. se je složio s našim prijedlogom, da pristupimo formiranju NOO za Hrvatsku. Stari je mišljenja kad bi tvoj Čača bio predsjednik tog odbora.« Arhiv IHRPH, KP-12/299.